

RÁCZ Margit

AZ EURÓPAI UNIÓ FEJLŐDÉSÉNEK SÚLYPONTI KÉRDÉSEI A 2000-ES ÉVEK ELEJÉN ÉS EZEK HATÁSA A MAGYAR EU-CSATLAKOZÁSRA*

Az EU-tagországok 2002-ben, úgy tűnik, még nincsenek túl a legutóbbi recesszió. 2001-ben még arról lehetett olvasni, hogy 2002-ben megindul a növekedés. Ma már a fellendülés kezdetét 2003-ra teszik. Az USA-ban a dinamikus gazdasági növekedés arra enged következtetni, hogy ott a recessziónak vége van. Arról persze nemigen lehet állást foglalni, hogy egy újabb tartós növekedési szakasz elé néz-e a világgazdaság vagy sem. Az azonban feltételezhető, hogy a 90-es években tapasztaltakhoz hasonlóan a harmadik évezred első évtizedében is az amerikai gazdaság teljesítőképességétől függ a dinamikus növekedés. Az EU bár sok szempontból ugyanolyan nagy, mint az USA, még sincs a világgazdaságban motorszerepe. Ez egyben azt is jelenti, hogy az EU-n belüli növekedési kilátások egyre erősebben függenek az USA belső piacának fejlődésétől. Az EU-ban általában egy-egy recesszió után az USA-hoz képest megkésve indul meg a növekedés.

A növekedési ütem mérséklődése általában együtt jár a költségvetési helyzet romlásával. A szokott „recessziós csomag” az EMU tagországaiban a gazdaságpolitika számára nagyobb kihívást jelent, mint az EMU-n kívül. Az EMU tagországait a Stabilitási és Növekedési Paktum előírásai szerint a Bizottság folyamatosan *monitoringolja* a költségvetési hiány várható alakulásával kapcsolatban. A Bizottság folyamatosan időterveket dolgoz ki a költségvetés folyó hiányának megszüntetésére. A szufficites vagy lega-

lább nulla-szaldós folyó költségvetés határideje jelenleg 2004. A probléma az, hogy míg 2000-ben számos tagországban szufficitessé vált a költségvetés, addig a recesszió eredményeként is számos EU-tagországban 2002-ben a 3%-os deficithatár is veszélybe kerülhet. Így a klasszikus recessziós gazdasági problémák az EMU viszonyai között jóval élesebben jelentkeznek. Ezért a problémák megoldására is rövidtávon hatékony eszközöket kellene találni. Ez az eszköz a növekedés oldaláról nézve az adócsökkentés lenne, a gyors bevételnövelés szempontjából pedig az adóemelés. Ez a gazdasági dilemma számos nagy és fejlett, ezért magas szintű jóléti rendszerrel működő EMU-tagország kormányát döntésre kényszeríti. 2002 az EU-ban is több tagországban választási év. Ezért jelentős gazdasági intézkedések csak a választásokat követően születnek meg. Igazán markáns gazdaságpolitikai irányváltás sem Franciaországban, sem Németországban nem valószínűsíthető. Ebbe az is beletartozik, hogy mindkét országban a választások előtti pártok kerültek ismét hatalomra. Ugyanakkor az is tapasztalható, hogy a növekedési gondok miatt tovább éleződtek a pénzügyi stabilitás problémái.

A konjunktúra alakulása nem a várakozásoknak megfelelő a 2002-es év utolsó harmadában. Egyre pesszimistább várakozások jelennek meg 2003-ra is. Pontosabban szólva igen lassú fellendülés kezdődhet, amit inkább stagnálásnak lehet tekinteni. Ezért különösen éles problémát jelent a költségvetés egyenlegének alakulása az eurózóna nagy és fejlett tagországaiban. Aggodalomra ad okot a német gazdaság teljesítménye. Itt akár a GDP-ben mért 3%-os deficithatár

* A cikk alapjául szolgáló tanulmány „A hazai magántulajdonú nagyvállalkozások szerepe a fenntartható gazdasági növekedésben” témájú kutatási program keretében készült.

1. táblázat

Az eurózóna gazdasági fejlődésének néhány makrogazdasági adata

Ország	2000	2001	2002P*	2002P*
GDP az előző év %-ában				
Eurózóna	3,6	1,5	0,7	1,2
Németország	2,9	0,6	0,1	0,6
Franciaország	4,2	1,8	0,9	1,3
Olaszország	2,9	1,8	0,3	1,1
Spanyolország	4,2	2,7	1,9	2,0
Infláció az előző év %-ában				
Eurózóna	2,3	2,5	2,3	1,9
Németország	2,1	2,4	1,4	1,3
Franciaország	1,8	1,8	1,9	1,5
Olaszország	2,6	2,3	2,6	2,2
Spanyolország	3,5	2,8	3,6	2,5
Folyó költségvetési hiány a GDP %-ában				
Eurózóna	0,2	-1,4	-2,1	-2,0
Németország	1,2	-2,8	-3,2	-2,8
Franciaország	-1,3	-1,4	-2,6	-2,9
Olaszország	-0,5	-2,2	-2,5	-2,0
Spanyolország	-0,3	-0,1	-0,3	-0,4
Folyó fizetési mérleg hiány a GDP %-ában				
Eurózóna	-0,9	0,0	0,6	0,6
Németország	-1,0	0,1	1,7	1,4
Franciaország	1,6	1,7	1,9	1,7
Olaszország	-0,6	0,1	0,4	0,2
Spanyolország	-3,4	-2,6	-1,6	-1,8
Munkanélküliségi ráta (%)				
Eurózóna	8,5	8,0	8,3	8,7
Németország	9,6	9,4	9,8	10,1
Franciaország	9,3	8,5	8,9	9,3
Olaszország	10,6	9,5	9,0	8,6
Spanyolország	13,9	10,5	11,2	10,7

Forrás: Deutsche Bank – Research Büro Frankfurt: Globale Trends, 2002. október 3.

* Prognózis

Ami pedig a folyó költségvetési hiányt illeti, egyértelműen leszögezhető, hogy 2000–2002 között az eurózónában évről-évre nőtt a hiány, de 2003-tól a konszolidáció jelei mutatkoznak, ha nem is túl erősen. A négy bemutatott ország közül a legkritikusabb helyzetben Németország van, hiszen a szinte stagnáló gazdaság azt eredményezte, hogy a GDP-ben mért 3%-os deficithatárt túl fogja lépni 2002-ben. A 0,2%-os túllépés

túllépése is megtörténhet. De romlik a költségvetés helyzete Franciaországban és Olaszországban is. Ezzel pedig megkérdőjeleződik a szufficites költségvetés rövid távú elérésének és tartós fennmaradásának esélye. Nem véletlen tehát, hogy az EU-Bizottság látva ezt a helyzetet 2004-ről 2006-ra tolta azt az időpontot, amikor el kellene érni az eurózóna mind a tizenkét tagországában a nulla-szaldót vagy a szufficitet. Ez a lépés azokat az EMU-tagországokat, amelyekben nem romlott igazán a költségvetés egyenlege, felháborította. Azokat a tagországokat pedig, ahol súlyos és tartós stabilitási problémákkal kell szembenézni, csak részben nyugtatta meg. Amennyiben a GDP dinamikus növekedése hosszabb ideig várna magára, akkor a 2006-os időpont sem adna elegendő játéktérrel a stabilitás megteremtésére. Így merülhet fel az a gondolat, hogy magát a Stabilitási és Növekedési Paktumot kellene „felvizezni”. Mindmáig nem eldönthető, hogy erre sor fog-e kerülni vagy sem. Mindenesetre a témával kapcsolatban annyi leszögezhető, hogy az euró nemzetközi szerepvállalásának nem tenne jót egy ilyen szabályozásbeli változtatás. Érdeemes egy táblázat keretében néhány makroadat az eurózónáról és néhány tagországról megtekinteni. (1. táblázat)

A növekedési mutatók arra hívják fel a figyelmet, hogy 2003-ban, ha nem is nagymértékben, de megkezdődik a fellendülés. A *recesszió előtti utolsó év az EU-ban szokatlan dinamikus fejlődését tekintve azonban a 2003-as teljesítmény még mindig szerénynek látszik*. Ez különösen igaz, ha a német és az olasz növekedési mutatókat tekintjük.

Az infláció szempontjából az eurózóna egészét véve 2001 és 2003 között egy elég világos tendencia látszik kibontakozni. Nevezetesen az, hogy a négy év közül 2001-ben volt a legmagasabb az egyeztetett fogyasztói árindex, ettől kezdve csökkenni kezdett. Az Európai Központi Bank a 2%-os évi rátát tartja kívánatosnak. A bemutatott négy országra nézve a tendencia nem ilyen egyértelmű. Franciaországban, Olaszországban és Spanyolországban a legmagasabb infláció 2002-ben alakult ki. Spanyolországban mind a GDP növekedése, mind pedig az infláció nagysága eltér a másik három országtól, jelezve, hogy gazdaságilag fejletlen „utoléró” EU-tagországról van szó. A viszonylag fejletlenebb Spanyolországban a GDP növekedése minden évben magasabb, mint az eurózóna átlaga és minden évben a legmagasabb vagy az egyik legmagasabb a négy ország közül. Az eurózónán belül (nem utolsó sorban a Balassa – Samuelson effektus miatt) tartósabban lehet számolni az inflációs mértékek divergenciájával. A KKE-országok EMU-csatlakozása emiatt is későbbre tolódhat.

2. táblázat

Költségvetési bevételek a GDP %-ában

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Összbevételek								
Eurózána	47,2	47,6	47,1	47,7	47,4	46,7	46,6	46,2
Európai Unió	46,7	46,8	46,6	47,1	46,8	46,3	46,1	45,7
Nagy-Britannia	38,6	38,9	40,2	40,4	40,9	41,0	41,0	40,6
USA	32,3	32,6	33,0	33,2	33,8	33,0	32,6	32,1
Közvetlen adók								
Eurózána	11,9	12,1	12,4	12,8	13,0	12,7	12,7	12,6
Európai Unió	13,0	13,2	13,7	14,0	14,3	14,1	14,0	13,9
Nagy-Britannia	14,7	15,0	16,2	16,1	16,7	16,8	16,9	16,7
USA	14,1	14,6	15,0	15,3	15,9	15,0	14,3	14,2
Közvetett adók								
Eurózána	12,7	12,9	13,5	13,8	13,6	13,3	13,4	13,3
Európai Unió	12,9	13,1	13,6	14,0	13,7	13,5	13,5	13,4
Nagy-Britannia	13,1	13,5	13,5	13,9	13,9	13,6	13,5	13,4
USA	8,0	7,8	7,8	7,7	7,8	7,8	7,8	7,7
Szociális célú befizetések								
Eurózána	17,6	17,5	16,4	16,4	16,2	16,0	15,9	15,7
Európai Unió	15,8	15,5	14,6	14,5	14,3	14,3	14,1	14,0
Nagy-Britannia	7,4	7,4	7,5	7,5	7,4	7,7	7,6	7,6
USA	7,2	7,1	7,1	7,2	7,2	7,2	6,9	6,8

Forrás: DIW-Wochenbericht, 2002. 27. sz. (2002. 07. 04.)

büntetést vonhat maga után. De a francia tendencia is aggodalomra ad okot. Hiszen, ha 2003-ban az 1,3%-os növekedés nem teljesül, akkor a francia költségvetési hiány is túllépheti a 3%-os határt. Szakértők látva a nem túl jó növekedési kilátásokat, az olasz költségvetés egyenlegét tekintve is aggodalmuknak adtak hangot. Ezzel szemben a spanyol költségvetési hiány recessziótól függetlenül igen alacsony, a nulla-szaldó körül ingadozik.

A folyó fizetési mérleg egyenlegét tekintve Spanyolország érdemel figyelmet, ahol mind a négy évben hiány mutatkozott, mértéke azonban csökkenő. A másik három országban, illetve az eurózána egészében inkább a pozitív értékek a jellemzők. A folyó költségvetési hiány, még kritikus helyzetben sem vezet a folyó fizetési mérleg jelentősebb romlásához. Ennek persze az is a feltétele, hogy a költségvetési hiány belső forrásokból finanszírozható legyen. Úgy tűnik, hogy erre a nagy és fejlett EU-tagországokban van lehetőség.

Érdemes figyelmet fordítani a munkanélküliség alakulására ebben a gazdasági visszaeséssel jellemezhető időszakban. Az eurózána egészében lényegében stagnált a munkanélküliségi ráta. Németországban emelkedett, Franciaországban stagnált, Olaszországban inkább csökkent és ez jellemzi a spanyol mutatót is. Egészében az állapítható meg, hogy ebben a recessziós időszakban a munkanélküliség nem vált nagyobb problémává, mint amilyen korábban is volt.

2002 harmadik negyedében úgy tűnik, hogy a gazdasági visszaesés legdrámaibb következménye a költségvetési egyenleg romlása lesz az eurózána belül. Ez a probléma egyrészt megmutatkozik abban, hogy a Bizottság által kezelt tagországi stabilitási programok által eredetileg 2004-re kitűzött nullaszaldós folyó költségvetési célkitűzést a Bizottság, látva a nehézségeket, két évvel eltolta, tehát a nullaszaldót az eurózána tagországainak eszerint 2006-ra kellene elérniük.

A költségvetési hiány csökkentésére rendelkezésre álló játéktér a növekedési esélyek mellett számottevően függ a költségvetési bevételek szerkezetétől is. Ezért érdemes megnézni erről egy táblázatot. (2. táblázat)

Míg a GDP-ben mért költségvetési bevételek nagysága az EU-val kapcsolatos három féle adatot illetően nagyságát és változási tendenciáját tekintve egyaránt

hasonló, addig a bevételek összetételére vonatkozóan jól látszik, hogy a brit adatok az USA-val konvergálnak és nem az EU-val.

A költségvetési bevételek aránya a GDP-ben, ha nagyon lassan is, de fokozatosan csökken, különösen 2000-től kezdődően. Ez a tendencia az EU-ban főleg a közvetlen adók súlyának a csökkenésével magyarázható és 2001-ben és 2002-ben egyaránt megfigyelhető az EU és az EMU átlagában egyaránt. Ugyanúgy, ahogy az összbevételek esetében a közvetlen adók GDP-ben mért aránya is 2000-től kezd csökkenni. A csökkenés azonban igen mérsékelt és 2002-ben az EMU-n belül nem is folytatódik. Nagy-Britanniában a közvetlen adók GDP-ben mért aránya tendenciózusan magasabb az EMU, illetve az EU adatainál. Megfigyelhető, hogy van némi hullámlás az egyes évek adatai között, de 2002-ig a növekedés dominál. Az USA megfelelő adatai minden évben alacsonyabbak a brit, de magasabbak az EU adatoknál. 2001-től az USA-ban a közvetlen adók a GDP százalékában határozottan csökkennek.

Radikálisan más a közvetett adók szerepe és változási tendenciája az EU-ban, mint az USA-ban. A

Költségvetési kiadások a GDP %-ában

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Összkiadás								
Eurózána	51,5	50,2	49,3	49,0	47,2	48,0	48,1	47,4
Európai Unió	51,0	49,3	48,2	47,8	45,7	47,0	47,2	46,6
Nagy-Britannia	43,0	41,1	39,8	39,3	36,9	40,1	41,2	41,1
USA	34,6	33,6	32,7	32,4	32,0	32,6	33,2	33,1
Fogyasztási célú kiadások								
Eurózána	20,5	20,3	19,9	19,9	19,8	19,9	20,0	19,7
Európai Unió	20,7	20,3	19,9	20,0	19,9	20,1	20,2	20,0
Nagy-Britannia	19,3	18,4	18,0	18,5	18,8	19,2	19,6	19,9
USA	15,0	14,6	14,3	14,3	14,4	14,7	14,9	15,1
Szociális célú kifizetések								
Eurózána	17,7	17,6	17,1	17,0	16,7	16,7	16,9	16,7
Európai Unió	17,4	17,1	16,7	16,5	16,2	16,2	16,4	16,2
Nagy-Britannia	14,8	14,4	13,7	13,4	13,4	13,8	14,0	13,7
USA	11,6	11,3	11,0	10,7	10,6	11,0	11,1	10,7
Kamat kifizetések								
Eurózána	5,7	5,1	4,8	4,3	4,1	3,9	3,7	3,7
Európai Unió	5,5	4,9	4,6	4,1	3,9	3,6	3,5	3,4
Nagy-Britannia	3,6	3,6	3,5	2,9	2,8	2,4	2,3	2,2
USA	4,7	4,5	4,3	3,9	3,7	3,4	3,0	5,9
Bruttó berendezés beruházás								
Eurózána	2,6	2,4	2,5	2,5	2,5	2,5	2,4	2,4
Európai Unió	2,4	2,2	2,2	2,3	2,2	2,3	2,3	2,3
Nagy-Britannia	1,5	1,2	1,2	1,1	1,1	1,3	1,5	1,7
USA	2,5	2,6	2,6	2,7	2,7	2,8	3,5	3,6

Forrás: DIW-Wochenbericht, 2002. 27. sz. (2002. 07. 04.)

brit adat az EU adataihoz konvergál. Az eurózónában a közvetett adók GDP-ben mért nagysága 1996 és 1999 között növekedett, ettől kezdve csökkenés és stagnálás jellemzi. Ugyanez jellemzi az EU és a brit adatokat. Az USA adatai jóval alacsonyabb értékeket mutatnak és a bemutatott nyolc évben a GDP százaléklában stagnálnak.

Jelentős különbség van a szociális célú befizetések súlyát tekintve az EU és a brit, valamint az USA mutatói között. Figyelemre méltó az is, hogy az eurózána adatai minden évben magasabbak, mint az EU adatai. Ez nyilvánvalóan azzal is összefügg, hogy a fejlett jóléti hálózattal rendelkező nagy EU-tagországok résztvevői az eurózónának is. Az USA mutatói 2002-re és 2003-ra csökkenő tendenciájúak. Ugyanez figyelhető meg az EMU és az EU adatainál egyaránt. Persze a szociális célú befizetések súlya ettől még pregnánsan eltér az EU-ban és az USA-ban.

Összefoglalóan azt lehet mondani, hogy a GDP-ben mért költségvetési bevételek nagysága az USA-ban a vizsgált nyolc évben mindig 35 százalék alatt, az EU-ban és az eurózónában mindig 45 százalék fölött volt. Ez a különbség eltéréseket okoz az egyes bevételi forrásoknál is. Az USA-ban nagyobb a közvetlen adók súlya, mint az EU-ban. Jóval kisebb a közvetett adók aránya és pregnánsan eltérőek a szociális célú befizetések. Ez jól mutatja, hogy az EU-hoz képest az USA-ban a bérre rakódó adóteher kevésbé terheli a cégeket és a közvetett adók relatíve alacsony volta pedig kedvező az infláció és a költségoldalról megjelenő versenyképesség szempontjából.

Az európai cégek versenyképességében nemcsak a költségvetési bevételek játszanak meghatározó szerepet, hanem a kiadások is. Ezért érdemes a bevételekhez hasonló szerkezetben áttekinteni a költségvetési kiadásokat is. (3. táblázat)

Néhány jellegzetes különbség jól tükröződik ebben a nyolc éves idősorban az USA és az EU között. Elsősorban a költségvetési kiadások nagysága a GDP %-ában mutat jellegzetes eltéréseket. Ugyanakkor figyelemre méltó az is, hogy az EU-ban és az eurózónában egyaránt a költségvetési kiadások GDP-ben mért súlya 1996–2003 között szinte folyamatosan

csökken. Nagy-Britannia mutatója közelebb áll az EU-hoz, mint az USA-hoz. Tehát a brit gazdaságban a költségvetési kiadások nagyobb hatást gyakorolnak a gazdaságra, mint az USA-ban. Érdemes a kiadások struktúráját is áttekinteni. Külön figyelmet érdemel a költségvetésből finanszírozott beruházások GDP-ben mért aránya. Itt nagyon érdekes változást lehet megfigyelni. A 90-es évek végétől tartósan szufficites USA-költségvetés lehetővé tette, hogy a recessziós folyamatok mérséklésére az állami finanszírozású beruházásokat növelje. Az eurózónában 2001-ben stagnálás figyelhető meg, az EU-ban kismértékű növekedés, Nagy-Britanniában pedig szintén kismértékű növekedés. Nagy-Britanniában és az USA-ban, 2002-ben és 2003-ban évről-évre nő ennek a mutatónak az aránya a GDP-ben. Ezzel szemben az eurózónában és az EU-ban stagnál.

A fogyasztási célú kiadások GDP-ben mért mutatója Európában jellegzetesen magasabb, mint az USA-ban. Nyolc év átlagában, mind a két régióban megfigyelhető az arány stabilitása. A szociális célú kifizetések nyolc év átlagában az USA-ban kis ingadozással mindig tíz százalék fölött voltak. Az eurózónában nyolc év alatt kis ingadozással, de szinte évről-évre csökkent ennek a kiadási tételnek az aránya. Ugyanez jellemző az EU-ra is. Nagy-Britannia mutatói az EU és az USA megfelelő mutatói között vannak.

Összességében tehát néhány alapigazság igazolódik a 3. táblázat alapján. Nevezetesen az, hogy az állami redisztribúció az USA-ban kisebb. A redisztribúció súlya Európában csökkenésnek indult, de még mindig jóval magasabb, mint az USA-ban. Ez alapvetően kihat az EU, illetve az eurózóna nemzetközi versenyképességére.

A különbség a költségvetési kiadások struktúrájában is érzékelhető. Mind a fogyasztási célú kiadásokban, mind a szociális célú kifizetésekben, a GDP-ben mért arány Európában magasabb, mint az USA-ban. Ezért meglepő, hogy a 2000-es évek elején az állami forrásból finanszírozott beruházások GDP-ben mért részesedése jelentősen megnőtt és meghaladja az EU, illetve az eurózóna megfelelő mutatóját. Ez arra mutat, hogy a konzervatív kormány az USA-ban, kihasználva a költségvetési helyzetet, klasszikus gazdaságélénkítési eszközökkel él. (Persze adócsökkentéssel kombinálva.)

4. táblázat

Szociális kifizetések a 15 EU-tagországban 1999-ben

Országok	a GDP %-ában	1 főre euro-ban
Svédország	32,9	7,116
Franciaország	30,3	6,385
Németország	29,6	6,633
Dánia	29,4	7,440
Ausztria	28,6	6,716
Belgium	28,2	6,573
Hollandia	28,1	6,902
Nagy-Britannia	26,9	5,872
Finnország	26,7	5,722
Görögország	25,5	3,648
Olaszország	25,3	5,507
Portugália	22,9	3,588
Luxemburg	21,9	8,479
Spanyolország	20,0	3,416
Írország	14,7	3,512

Forrás: IWD (Informationsdienst des Instituts der deutschen Wirtschaft). 2002. 28. (2002. 07. 11.)

Az EU jövője szempontjából talán a legfontosabb kérdés a modernizáció sorsa. Amíg tőkekihelyező és nem tőkevonzó, addig igazi utolérés sem kezdődik el. Ahhoz, hogy vonzó telephely legyen az EU és az eurózóna, arra van szükség, hogy az állami redisztribúció csökkenjen. Nyilvánvaló, hogy elsősorban a szociális célú kiadások visszafogásáról van szó, amikor a kisebb, ám hatékonyabb állam gondolata merül fel. Ezért célszerű megnézni tagországokként, hogy mekkora is a GDP-ben mért szociális célú kifizetés. 1999-es adatok állnak rendelkezésre összehasonlító jelleggel valamennyi EU-tagországra. (4. táblázat)

Az adatok felhívják a figyelmet az egyes tagországok közötti jelentős különbségekre. Jól látszik, hogy az első három helyen a GDP %-ában kifejezve Svédország mellett két nagy EU-tagország áll, Franciaország és Németország. Lényegében ez az arány meghatározza az adók színvonalát és a telephelyi előnyök nagyságát is. *Egyre több olyan elemző van az EU-ban, aki azon a véleményen van, hogy a szociális kifizetéseknek ez a súlya gátolja a növekedést.* Különösen akkor látszik ez bizonyítottnak, ha a GDP-ben mért adat alapján a legkisebb hányaddal rendelkező Írország növekedési mutatóit hasonlítjuk össze a legfejlettebb tagországok mutatóival, s ezen belül is elsősorban a némettel. 1991–2001 között Írországban évenként átlagosan a GDP reálnövekedése 2,2 volt és Németországban ugyanez a mutató 2,4%-kal alacsonyabb. Az igen magas kifizetésekért többnyire az egészségügyi célú ráfordítások a felelősek. Egyre több szakértő utal arra, hogy miközben az elöregedés okán a kiadások nőni fognak, az ellátás színvonala a rendszer reformja nélkül romlik.

A kisországok és a nagyságok eltérő fiskális politikai helyzete és lehetőségei arra mutatnak, hogy az alapvető államháztartási reformok elmaradása miatt a nagyságokban a telephelyi hátrányok fennmaradnak és felerősödnek, és így erőteljesebb automatizmusok érvényesülnek a növekedési ütem alacsony szinten maradására.

Bár a globalizációs alkalmazkodási kényszer hatására a fejlett nagy EU-tagországokban az állami jövedelem újraelosztás mérséklődik, ennek következménye a tőke mozgások irányára még nem érzékelhető. A 90-es évtizedben az EU nettó tőkekihelyező volt, visszatükrözve azt, hogy az USA-ban sokkal jobb a telephelyi adottságok és természetesen a tőkemegtérülési mutatók. Ami a tőke mozgások egyenlegét illeti, a 2001-es év nem törte meg a korábban kialakult kedvezőtlen tendenciát, azt, hogy az EU nettó tőkekihelyező. „Az Európai Unió továbbra is nettó befektetőnek számít a nemzetközi gazdasági életben, bár

2001-ben a tőkekiáramlás és – beáramlás közötti különbség 105 Mrd euróra, a GDP 1,2 százalékára csökkent. Az ezt megelőző évben még 164 Mrd euró (a GDP 1,9 százaléka) volt a különbség. Továbbra is az Egyesült Államok volt az Európai Unió fő gazdasági kereskedelmi partnere: az uniós külső tőkebefektetések több mint a fele az USA-ban realizálódott. Eközben az EU-ba irányuló működőtőke 55%-a származott az Egyesült Államokból.” (Bruxinfo, 2002. 07. 08.)

Az EU egyes tagországai természetesen a tőkevitel és a tőkebehozatal nagyságát és dinamikáját tekintve eltérő képet mutatnak. Érdekes néhány ország példáját idézni. 2001-ben az EU-tagországok többségében lelassult a tőkemozgás. Ugyanakkor Németországban és Görögországban a tőkebeáramlás és a külföldi tőkebefektetés egyaránt nőtt. Franciaországban, Hollandiában és Finnországban a tőkebefektetések nagysága megelőzte az előző évit. Ausztriában, Belgiumban és Dániában ezzel szemben a külföldre irányuló tőkebefektetések növekedtek. Írországban az oda beáramló és az onnan kiáramló tőke nagysága mérséklődött. Az EU-ból a legnagyobb tőkebefektető 2001-ben Németország volt (60 Mrd euró nagyságban, ami az EU-összérték 30 százaléka). Ezt követte együtt Belgium és Luxemburg (40 Mrd euró) és Hollandia (36 Mrd euró). A tőkebehozatal szempontjából 2001-ben Belgium és Luxemburg jutott a legnagyobb összeghez (az EU-ba áramló összérték 30 százaléka, 30 Mrd euró). A második Hollandia volt (28 Mrd euró). A harmadik Nagy-Britannia (23 Mrd euró).¹

Bár a tőkemozgások szempontjából az egyes EU-tagországok között jelentős különbségek vannak és a 2001-es recessziós évben is újabb típusú különbségek mutatkoztak meg, a lényeg azonban változatlan: Európa a visszaesett nagyságrend mellett is nettó tőkekihelyező. S ezt alapvetően Németország, Franciaország és Spanyolország „tőkekihelyező” magatartása determinálja.

Azt, hogy 2003-ban elindul-e a fenntartható növekedés a világ gazdaságban és annak egyes régióiban, ma még nem lehet megmondani. Az viszont megjósolható, hogy a 90-es évek töretlen dinamikus fejlődése az előttünk álló középtávú időszakban nem fog megismétlődni. Ebből pedig egyenesen következik, hogy az államháztartási reform kérdései kiéleződnek Európában. Csak reménykedni lehet abban, hogy végül is nemzeti szinten elindul és felgyorsul az előttünk álló középtávú időszakban egy átfogó reform. Magyarország számára ez többek között azt jelentheti, hogy egy, a mostaninál dinamikusabban fejlődő Európai Unióba integrálódhatunk 2004 után.

¹ Ausländische Direktinvestitionen. = Eurostat, 2002. 07. 04.

A csatlakozás előtt álló KKE-országok felkészültségéről

2002 őszén szinte már biztosnak tűnik, hogy az időterv, miszerint 2002 végéig lezárhatók a csatlakozási jegyzőkönyvek és 2004-ben tagjai lehetünk az EU-nak, teljesíthető. Ez a csatlakozásig rendelkezésre álló igen rövid idő önmagában is felveti azt a kérdést, hogy a nyolc KKE-ország között milyen különbségek vannak. Hiszen a mai felfogás alapján az a valószínű, hogy mind a nyolc KKE-ország egyszerre csatlakozik az EU-hoz.

Elsősorban a gazdasági makroteljesítményekben meglévő különbségek mérhetőek. A növekedés és a stabilitás konfliktusai természetesen ebben a régióban is kiéleződtek a 2000-es évek elején. A kérdés az, hogy vajon az EU vagy az eurózóna problémáihoz képest milyen sajátosságokat mutatnak ezek az országok. Érdekes tehát a növekedés és a pénzügyi egyensúly szempontjából áttekinteni a csatlakozni kívánó KKE-országok teljesítményét. Fontos kérdés, az említett szempontból mennyiben sikeresek vagy kevésbé sikeresek a régió országai. A csatlakozás után ugyanis gazdasági értelemben egymás versenytársaivá válhatnak ezek az országok. Magyarország relatíve felértékelődhet saját régióján belül, de ezzel ellentétes folyamatok is elkezdődhetnek.

Nyilvánvaló, hogy nemcsak a közös költségvetésből származó támogatásban érdekeltek ezek az országok, hanem a beáramló működőtőkében is. Ez utóbiban inkább a verseny lesz a jellemző, míg az EU-támogatások ügyében lehet, hogy ritkábban vagy gyakrabban, de egységes lobby jön létre a szabályozás szempontjából ugyanolyan perifériahelyzetbe kerülő országok között. Annál könnyebb lesz együttműködni, minél hasonlóbb előnyei és hátrányai vannak gazdasági értelemben az újonnan csatlakozóknak. Ennek bemutatására álljon itt a reál és a monetáris konvergenciáról két összehasonlító tábla. (5. és 6. táblázat)

2002-ben valamennyi országban relatíve alacsonyabb növekedési ütem alakult ki a korábbiaknál, de bizonyos fajta szóródás is megfigyelhető a nyolc EU-ba kandidáló KKE-ország teljesítménye között. A három kis balti-ország GDP növekedése alig tükrözi a gazdasági visszaesést. Viszonylag jó teljesítmény jellemzi a szlovák és a magyar gazdaságot. Erősebb a visszaesés Csehországban és Szlovéniában. Ahol a növekedési potenciál erőteljesen csökkent, az Lengyelország. Ezek a növekedési ütemben mutatkozó különbségek, különösen a lengyel teljesítményről illetően, nyugtalanítóak. Ezt nem támasztja alá a kül-

5. táblázat

**A nyolc KKE-ország néhány,
a reálkonvergenciát mutató adata 2002-ben**

	EU-15	Cseh orsz.	Észt orsz.	Magyar orsz.	Lett orsz.	Litvánia	Lengyel orsz.	Szlovákia	Szlovénia
GDP/fő euro-ban	23895	14173	9686	12385	7916	7753	9299	12255	16823
GDP Mrd euro-ban	9088	71,8	6,6	64,4	8,3	14,7	188,8	24,4	22,2
GDP növ. ütem %	1,0	2,5	4,4	3,5	5,0	4,8	1,0	3,5	2,5
Beruházás/GDP %	19,6	33,5	25,2	24,9	25,5	20,7	22,0	31,1	26,7
Termelékenység %	0,7	4,2	4,4	3,2	6,0	7,2	4,5	3,3	2,5
Munkanélk. ráta %	7,7	9,3	12,5	5,5	8,0	12,0	17,4	18,3	11,5
Agrárszektor/GDP%	2,1	4,9	6,0	4,2	4,4	6,5	4,8	4,0	3,4
Ipar/GDP %	24,8	39,3	22,2	35,1	25,6	34,9	24,6	25,1	30,5
Folyó fiz. mérle/GDP	0,3	-4,9	-7,9	-4,5	-8,2	-5,7	-4,4	-7,4	-0,5
FDI/GDP nettó %	-2,8	11,8	4,8	1,7	5,4	3,0	2,2	15,2	2,5
EU arány exportban	63,7	66,0	70,0	76,5	59,0	45,0	75,0	61,0	61,5

Forrás: Deutsche Bank Research: Monitor EU-Erweiterung, (2002. szeptember 27.)

földi beruházások dinamikájának drasztikus visszaesése, hiszen a magyar mutató rosszabb, mint a lengyel. A lengyel gazdaságban mindmáig megoldatlanok a súlyos strukturális problémák. Ez az, ami recessziós világgazdasági körülmények között a növekedés erőteljes visszaeséséhez vezet.

A beruházások alakulását tekintve lényeges különbségek vannak a tagországok között. Kiugróan jó a cseh és a szlovák mutató, kifejezetten mérsékelt a régió belül a lett mutató és az alacsony beruházási szintű országok közé tartozik Lengyelország is. Ezek a különbségek aláhúzzák, hogy az igazán kiugró növekedés a KKE-régióban összekötődik a külföldi tőke di-

namikus beáramlásával. E tekintetben a magyar teljesítmény kifejezetten a legrosszabb a nyolc ország közül, ami a gazdaságpolitikai feladatok szempontjából is elgondolkodtató. A magyar telephelynek attraktívabba kell válnia a csatlakozás után.

A pénzügyi mutatók alakulása is visszatükrözi a recesszió hatását még akkor is, ha a növekedési gondok Lengyelország kivételével ebben a régióban kisebbek, mint az EU-ban. (6. táblázat)

Az éves inflációs ráta 2002-ben jelentős szórást mutat a nyolc ország között. Kiugróan magas a szlovén mutató és ezt követően a legmagasabb a magyar. Kiugróan alacsony a litván, a többi öt KKE-ország

6. táblázat

**A pénzügyi konvergencia és a piacgazdaság kiépítettsége
a nyolc KKE-országban 2002-ben**

	EU-15	Cseh orsz.	Észt orsz.	Magyar orsz.	Lett orsz.	Litvánia	Lengyel orsz.	Szlovákia	Szlovénia
Fogyasztói árak %	2,0	2,1	3,8	5,4	2,4	1,1	2,3	3,5	7,4
Bruttó havibér euro-ban	1950	514	414	495	281	345	530	302	1057
Költségv.szaldó/GDP	-1,5	-4,1	-0,4	-5,9	-1,8	-1,8	-5,4	-1,0	-2,8
Államadósság/GDP	62,5	23,3	5,1	53,1	13,9	28,4	46,7	34,6	31,0
Állami kiadások/GDP	47,2	49,4	29,3	48,5	38,5	31,1	42,0	42,1	45,4
Magánszektor/GDP	80	83	77	81	74	73	74	88	68
Bankszektor (EBRD)	10,0	7,7	8,1	8,9	7,3	6,9	8,7	6,5	7,3
Külker.lib. (EBRD)	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	9,3	10,0	10,0	10,0
Jogrendszer (EBRD)	10,0	6,9	8,9	8,5	8,1	8,1	8,0	7,3	9,2
Versenypol.(EBRD)	10,0	6,5	6,9	7,9	6,2	6,9	6,0	6,9	6,9

Forrás: Deutsche Bank Research: Monitor EU Erweiterung, (2002. szeptember 9.)

Az egységes piaccal kapcsolatos vállalati stratégiák (%)

Ország	Vállalati stratégia					
	Nincs változás	Saját eszközökből átszervezés	Stratégiai partner keresése	Egyéb	Nem tudja	Összesen
Bulgária	11	52	31	0	6	100
Csehország	31	41	17	3	8	100
Észtország	9	57	27	1	6	100
Magyarország	39	32	16	4	9	100
Litvánia	19	52	21	0	8	100
Lettország	23	42	30	1	4	100
Lengyelország	36	31	19	4	10	100
Románia	13	52	28	1	7	100
Szlovákia	20	46	22	3	10	100
Szlovénia	36	37	17	4	6	100
10 ország átlaga	24	43	23	2	8	100

Forrás: A vállalatok EU-csatlakozásra való felkészültsége Közép-Európában: Az egységes belső piacra történő felkészülés állapotáról szóló vállalati felmérés. = Eurochambres & SBRA, Brüssel, 2002. 32. p.

mutatója már csak kevésbé szóródik. Az alacsony lengyel növekedés relatíve mérsékelt inflációval és viszonylag magas folyó költségvetési hiánnyal párosult. A nyolc ország közül 2002-ben a GDP-hez viszonyított folyó költségvetési hiány Magyarországon a legnagyobb. Hosszabb ideje a magyar pénzügyi mutatók a régió belül a rosszabbak közé tartoznak, ha nem a legrosszabbak. Ez az EU-csatlakozás utáni helyzetben versenyhátránnyá válhat. Tehát az a feladatunk, hogy az infláció csökkenése és a folyó költségvetési hiány mérséklődése gazdaságpolitikai prioritássá váljon. Az összeggazdasági feladat ennél bonyolultabb, hiszen a pénzügyi stabilitás folyamatos javítása mellett a GDP átlagos növekedési ütemét is 4% körüli vagy azt meghaladó szinten kellene tartani. Ehhez az ország tökevonzó képességének a régió belül javulnia kell. Ebben fejeződik majd ki, hogy a gazdaságpolitikai feladatokat Magyarország sikerrel megoldotta-e vagy sem.

A 2004-ben várható EU-csatlakozásig bő egy év áll rendelkezésre. Ez alatt kellene a makrogazdasági „fordulatot” elérni.

Az EU-csatlakozás mikrogazdasági kihívásairól

A gazdaságpolitikai játéktér viszonylagos beszűkülése 2003-ban a stabilizálási feladatok miatt természetesen a cégek számára is következményekkel jár. 2003 a költségvetési takarékoság éve kell, hogy legyen. Ebből egyértelműen következik, hogy a cégek EU-felkészülésének költségeit mérsékeltén tudja csak a központi költségvetés átvállalni. Pedig 2003-ban komoly felkészülési teendők lesznek a magyar cégeknek. Főleg azon kis- és középvállalatoknak, amelyek korábbi tevékenységük kapcsán nem kényszerültek az egységes piac szabályait saját cégükönél alkalmazni.

Ebben az évben készült egy empirikus felmérés arról, hogy a cégek a KKE-régióban milyen vállalati stratégiát képviselnek az egységes belső piacon való helytállás érdekében. (7. táblázat)

A magyar válaszadók leginkább egy lehetőséget illetően különböznek a tíz ország átlagától. Ez pedig a stratégiai partner keresése az egységes belső piacon a

csatlakozás után. Ennél a lehetőségnél a tíz ország között a magyar a legalacsonyabb. Feltehetően ez a válasz összefügg a kisvállalatok igen magas arányával. Még egy választási lehetőség magas, átlag fölötti a magyar válaszadóknál. Nevezetesen az, hogy az egységes belső piacra történő bekerülés nem hoz változást. Az ilyen választ adók aránya Magyarországon a legmagasabb. Természetesen ez is összefügg a válaszadók méretstruktúrájával, de mindent azért nem lehet ezzel magyarázni. Minden bizonnyal belejátszik a „nem lesz változás” ítéletbe a tájékozatlanság. Ez két ok miatt gond: egyfelől, hogy EU-szabályok átvétele a cégeknél jelentős költségekkel jár majd, másfelől pedig, azért mert az alkalmazkodási készség hiányában, ami esetenként rossz helyzetmegítélésből fakad, vállalati csődök sorozata következhet be.

A kérdés az, hogy a csődök számának mérséklésében kinek milyen feladatai vannak Magyarországon a csatlakozás előtt alig több, mint egy évvel?! Nyilvánvaló, hogy a cégek aktivitásának meg kell nőnie a csatlakozás közeledtével ahhoz, hogy a feladatokat illetően eljussanak a helyes felismerésekig. De egyidejűleg az is nyilvánvaló, hogy ebben állami és kamarai feladatok is vannak. Tehát jó minőségben (azaz jól érthetően) el kell juttatni a cégekhez mindazokat a feladatokat, amelyeket a csatlakozás előtt meg kell oldani. Itt nem egyszerűen a vállalati stratégiáról van szó, hanem olyan teendőkről, amelyek megoldása nélkül nem tud működni majd az egységes belső piacon a magyar vállalat.